

המוצץ ונמצץ עד כלה.

"איילה אשלח אותך" הוא גילוי מהמם, מנחם, מפייס של הכוח שיכולה אישיות יוצרת להפיק מן המצב הקיומי חסר התכלית והפשר של "החולשה הגדולה הזאת".

צ. קי.

אנתולוגיה אנגלית

משה שמיטב השיר איננו עוד אמיתו אלא מלותיו, נע כל נסיון של תרגום-שירה על גבול האבסורד. הדברים ידועים כל-כך, ונאמרו בנוסחים רבים ושונים כל-כך, עד שכמעט השתרשו כבר עמוק בהרגשתנו כלפי שירה ושוב אינם צריכים לא לתיאוריות ולא לדוגמות המוכיחות כי הכשלון בלתי-נמנע. בגלל טעמנו בשירה, בדרך הבנתנו בה כיום, ברור לנו כי אין כלל לתרגמה בלי לחשוף את קוצר-ידיה של לשון התרגום, את גמלוניתה הפאתטית נוכח הידורה של לשון המקור. גדולה מזו: נדמה כי כל תרגום—יצליח ככל שיצליח, על-פי כל עקרון שהוא—ערכו מתמצה בזה שהוא מטעים ביותר את מלוא-חידתו של השיר הצלח, משל היה עדות אילמת של המכוער על היפה. ועד כדי כך מגיעים הדברים שלפעמים ספרים חדשים של תרגומי-שירה מעלים מין רגש פליאה, כמו נוכח מופע ספק-קירקסי: המלאכה גם נוראה-לקושי, גם מועדת לכשלון, גם כפויית-טובה מבחינת הנצח ומבחינת הכיס, גם מכזיבה—תמיד חוזרת ומכזיבה—ותמיד נמצא מי שמוכן לעשותה. הרי הסייגים שמקבל עליו מי שמתעתד לתרגם שירה הם כה גדולים, כה קטנוניים וטפלים (הנה, הוגד הדבר), עד שדומה כאילו מלאכת התרגום לא די שהיא בלתי-אפשרית ומופרכת על-ידי התיאוריה אלא היא גם מיותרת: מעין מעשהו של מי שמתעקש לרקוד באלט בתוך מיטת-סדום. יש אומרים, בעקבות ג'ורג' שטיינר ובנימין,

(1968) העיד על עצמו: "אני כל הזמן לא שייך. לא / לאלה לא לאלה. וראיתי בעיני-הם / גם לעצמי איני שייך" (ע' 76), והוסיף והכריז עוד לאמור: "איני שייך אליהם אך אותי הם משייכים... / בסיכום הפללי אני בחשבון הפלל. / אבל בכלל הפלל איננו הפרט שלי" (שם, ע' 42), מגיע עתה, בקובץ החדש, להגדרה תמציתית, חד-משמעית, אדירת-מיתח של עמידתו (או "שיבתו") בעולם ומול העולם, בשיר בן 4 שורות החותם את השער "אחד-עשר":

בכל עת לשבת ולהציץ בעד החלון הזה.
באמת יעבור על פני העולם כולו בחלון הזה.
אבל מוטל עלי לעבור על פני כל העולם
ולקבוע אותו בחלון הזה את כל העולם.
גלבוץ חש עצמו שרוי בדעיכה מתמדת,
"בקצו למראשיתו" (ע' 89)—תלוי על בלימה,
על עברי-פי תהום של תוהו, ריק ואין, מכונס
בתוך יחידותו, מוצא מקלט-מעט ב'ימין
היחיד', שהוא רק הוא "נושם נועם, שוטף
חמימות בתוך / בדידות רחומה, שכוחת
המולות, / דבובת שקט" ורק בו אפשר,
אחר-כך, באותו שיר שהוא אולי "חמים"
וה"מנוחם" ביותר בכל הקובץ כולו, "להלך
הלאה כעל כפות החתול /... שגזנב מנת
חיים / לא נחלקת, מנת ברזל אלוהית /
שבין יש ויש, שבין אין ואין, / ולשכב
מתפרבל על הארץ, מריח עפר, / קרום
הלחם הטוב, גדל וגדל / עובר בחיק רחמים
גדולים" (ע' 40).

בתמצית חריפותה מובעת תחושת-עולם זו בשיר שבע' 24, שלפחות בזכות שלמותו האמנותית ועצמתו החווייתית יובא כאן בשלמותו:

בין זה לזה. כבנדנדה. כאשר אין כבר
לא כוח, גם לא ענין להוסיף ולהתנדנד.
גם אפשר עוד אך ליפול. לארץ.
אבל מתוך החולשה הגדולה הזאת,
אבל מתוך חוסר הענין הזה,
עוד הטעם, כאָבר החי מכוח כוחו,
קיים חריף כים של סיד רותח
נכון לשרוף ולהישרף. לכלות ולכלות.
וזה, למעשה, שמשגי פרפר במנת חייו
של יום

* אנתולוגיה אנגלית / לקט שירה מן המאה העשירית עד היום; תירגם וערך: שמעון זנרבנק; הוצאת שוקן, 1972; 312 עמ'.

אבל", מרופף את החרוזה המקורית, שהיא אכאב, ומסתפק באכבב, אבל די בזה לשמור על אפיו הסדור של השיר, והגמישות בבחירת המלים באה כאן על שכרה. כנגד זה יש, כמובן, שירים רבים בהם החרוזה והמשקל נשמרים בקפידה: כך הפנטאמטרים היאמביים של פופ, הנמסרים בדייקנות ובכשרון-המצאה, וחנם מתברר עוד יותר אם נביא בחשבון את אי-התאמתה של העברית למשקל הפנטאמטרי. (מכל-מקום, טוב שאין צורך להביא זאת בחשבון עם קריאת השיר, השוטף בטבעיות והוא מוזיקלי בזכות עצמו. אגב, על ענין ה"שטף הטבעי" טען נאבוקוב שההתלהבות ממנו היא סימן לבורות-חקיינות רגשנית; ואף על פי כן...).

פגם שאין מנוס ממנו בתרגום כרך אנתולוגי שכוה הוא אפייה האחיד של השפה הממששת בתרגום. לשונו של צ'וסר לובשת בעברית אותו אופי עצמו שלובשים ייטס ואודן. על כרחך אתה אומר ששטות היא לפשפש בזה יותר מדי, אלא אם כן תאמר שהעקרון של אנתולוגיה המתורגמת כולה בידי איש אחד בטעות יסודו (ולטעמי, אכן כך הוא). ועם זאת, מהיפה, שגון וחפשי התרגום מתוך "קנטרברי"; מהיפה וכן תרגום שירו של ייטס, "האוהב מספר על השושן שבלב-בו", שהוא אחד היפים בספר; מה-הדורה "קינרה" המפורסמת של דאוסון. כולם, ורבים אחרים, אם גם אופי מלותיהם המתורגמות אחיד מדי (וזה דבר המסתמן אל-גכון— במסגרת אנתולוגית), בכל-זאת הם בגדר הצלחה מצוינת. בכל אחד מהם מתברר קצת גם העולם המיוחד שבתוכו הם חיים; וכולם כאחד אינם מנסים להסתיר שאיש אחד תירגמם.

ברכה לעצמה קובעים המבואות שהקדים זנדבנק לספר עצמו ולכל אחד מן המשוררים המתורגמים. הם קצרים, רואים-לעומק, ומגלים יחס של יושר מפוכח לשירה. (הגה, למשל, משפט יפה המצוטט במבוא: "תרגום הוא ענין מחגיף. בכל רחבי עולם הספרות יש אנשים שזכיתי להיכרות אינטימית אתם. אני מוצא עצמי בחברה טובה כליכך"). אין ספק שוויליאם באטלר ייטס הוא מן

שהתרגום מאיר את גבולות שפתו, ויש אומרים, בייחוד מפי נאבוקוב, שהתרגום הוא כלי המרבה השכלה; השאלה היא אם אין בתרגום גם יותר מהתלמודות לשונית והינוך הצעירים, ששניהם טעמים דחוקים למדי. ראשית-תשובה אפשר אולי למצוא בטענה הפשוטה, הברורה מאליה, שהתרגום מוכרח לעמוד בפני עצמו, והכרח שיתיחסו אליו לגופו. כך, לפחות, יעשה קורא שוחר-תענוגות, שאינו כפוי לחלוק ציונים לשבח ולגנאי. שאם לא כן, אם נקרא התרגום לצד המקור, לפניו ולאחריו, יכול אדם אמנם לעמוד בחריפות על טעם-התרגום שבשיר, אבל דבר זה נאה אולי ביותר למי שעייפה נפשו בשירה והוא מבקש טפוח לעצמו עלי-שכם.

ביותר אמורים הדברים לגבי תרגום שירי (מלשוניות-מערב) לעברית. כי במקום שהמתרגם לאנגלית או לצרפתית (וכנראה גם לשפות אחרות) יש לו דבש וחלב תחת לשונו, המתרגם לעברית גורס בשינוי תציץ ושבירי-סלעים. השפה מרוממה, ובשירה איננה מאפשרת לעולם את פשטות-התחביר של הדיבור; הצורך בניקוד משווה לה צביון זר; מלותיה רבות-הברות. הספר שלפנינו מביא, בשערו, סקירה טובה של כל הקשיים האלה. הוא יודע אותם, ותכופות הוא מתגבר עליהם. לא אחת נותן הוא נוסחים שיריים שהם לא רק עתירים ויפים אלא גם נאמנים למדי למקור.

תרגומו של זנדבנק גמיש, אך לא תרני מדי. הוא שומר על העקרון שבמקום שם יש משקל וחרוז הרי חובה עליו לשמרם, כי בלעדיהם ניטל אותו ענין בשיר שאפשר להעבירו בתרגום, אפיו הערוך, טיב ארגונו. אבל אין הוא מקפיד על כך ביותר כאשר ויתור קל מאפשר לו להוסיף נוי לתרגום. כדי להחליט מהו ויתור קל בתרגום, דרוש טעם; בזכות כך הספר שלפנינו יפה כליכך.

דוגמות אחדות: בתרגום "חופה של דובר" למתיו ארגולד, למשל, חסרים לפעמים, באופן בלתי-סדיר, חלקי חריזה—אבל התר-גום נאה כליכך עד שאין הדבר מורגש כלל כפגם. תרגום שירו של דון, "איסור על

נו אלא רק נחלת מיעוטים של קוראי-אנגלית ואוהבי-ספרות—מתפתחת והולכת בשכבות רחבות יותר בציבור.

אל לנו להניח כי נמצא בשירי ג'ויס את ג'ויס הפרואיקן. רחוקים הדברים זה מזה, ומוזרים לנו. ישראל זמורה מסביר זאת כך: "את כל מקוריותו, את כשרון ראשוניותו, הקדיש, כמובן, לפרוזה, את כל מאמצי רוחו והתאמצות נפשו נתן לה וביקש להורות דרך, לחדש כוחה של פרוזה וטעמה, ואילו בשירה דומה כאילו היתה זו לו בחינת פורקן, מעין חזרה למנוחה אל מקום המוצא, אל חיק הקבוע ועומד; אל יסוד ההרמוניה המרגיעה, שהכינו אותה אבות קדמונים; כאן נח ונרגע—ולאחר-כך שוב זינק אל הנעז, אל הבלתי-מצוי עוד, אל החדש ואל השונה, שלא היה כמותם".

הקובץ "מוסיקה קאמרית" ראה אור ב־1907, שבע שנים לפני "הדובלינאים", חמש-עשרה שנה לפני הופעת "יוליסס". אולי היה זה מעין חטא-נעורים, פרי אהבה עדינה, נרמות, אצילית ומאופקת. בתור שכאלה, השירים הם שמרניים מאד, מוזיקליים, ואין בהם עדיין תועפות הלשון, הרגש והאינטלקט של ג'ויס הבוגר.

בשירים במקור יש יסודות מתנגנים, עממיים כמעט, שאמנם משכו את לבם של כמה וכמה מלחינים שעשו להם מנגינות. התרגום העברי מליצי מעט לעומת המקור, במישור לשוני מפורכס יותר, מעובד ומהוקצע—אולי מטבע לשונה של העברית:

גשמים רבים פה ניתכים, / נבוא בין
עומס-אילנות, / רבדי עלים כיסו דרכים /
של זכרונות.

גשה-נא שם לרגע קל / עם זכרונות ואו
נל, / נבוא למקום דבר אוכל / אל
לבבך.

שמרנותו של ג'ויס בשירים אלה, בתוכן ובצור-
רה, מעמידה בפני המתרגם קשיים הפוכים
מאלה של מתרגמי הפרוזה שלו: קשיים של
הידוק קצבי, חריזה מדוקדקת, שירית ובתים
קלאסיים ודימויים מעולם הטבע—שהם טיפו-
סיים לשירי-האהבה האוניברסליים. דומה
אפוא כאילו המעניין בקובץ "מוסיקה קאמ-

המשובחים שב"חברה טובה" זו, ונטייתו
של זנדבנק לשיריו הולידה תרגום מצוין:

האוהב מפפר על השושן שבלבו
הכל כעור ושבור, הכל בלה ומסואב,
חריקת קרון מתגלגל, קול ילד ממרר בבכי,
צעדי החורש הכבדים, המזים את הרפש
בסתיו
חוטאים לדמותך שפרחה כשושן בעמקי
לבבי.

חטאם של דברים חדלי-תואר הוא חטא
לא-יושב;

לו בניתים מחדש וישבתי על תל ירוק לבדי
עם עולם מתוקן ושמיים ומים—תיבה
של זהב

לחלומתי על דמותך שפרחה כשושן
בעמקי לבבי.

ל. ד.

מוסיקה קאמרית

שמחתי למצוא מהדורה מחדשת של "מוסיקה
קאמרית" לג'ויס, כתריסר שנים לאחר צאת
המהדורה הקודמת. קיויתי גם שמשא הנעמי
עבר שוב על הדברים, ואולי מצא צורך
לשנות משהו—אם בתוקף הימים שעברו, אם
בשל כשרונותיו שהתפתחו—אך נראה שהיה
מרוצה ולא מצאתי שינויים לעומת המהדורה
הראשונה. כאז כן עתה מופיעים השירים
במקור ובתרגום זה בצד זה—וזאת הרי תמיד
היתה פעולה ששיבחנו. אפשר היה אולי
להוסיף על דבריו של ישראל זמורה באחרית
הספר ולצרף מאמר מדעי יותר, מקיף יותר
ומשכיל יותר על השירים האלה ומקומם
בתוך כלל יצירתו של ג'ויס. גם זמן ההוצאה
לאור עלה יפה, שהרי בימים אלה התבשרנו
על הכנת תרגום עברי שלם ל"יוליסס"
וההתעניינות בג'ויס—שלא היתה כללית בזמ-

* ג'יימס ג'ויס: מוסיקה קאמרית; תרגום:
משה הנעמי; ציירה: פנינה ג.; הוצאת
מחברות לספרות בשיתוף עם א. לוינסקי-אפש-
טין; מהדורה מחדשת, 1972.